

**ABDURAHMON SAYYOH TOSHKANDIY ASARI
“TANVIR AL-AHDOQ” DA AXLOQIY FIKRLARNING
TIZIMLI IFODALANISHI**

**Suvonqulov Husan Toirovich, Guliston davlat universiteti v.b
dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
THE SYSTEMATIC EXPRESSION OF MORAL IDEAS
IN THE WORKS OF ABDURAHMON SAYYOH
TOSHKANDIY: AN ANALYSIS BASED ON THE WORK
“TANVIR AL-AHDOQ”**

**Husan Toirovich Suvonqulov, Acting Associate Professor at Gulistan
State University, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences**

**СИСТЕМНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ НРАВСТВЕННЫХ
ИДЕЙ В ТВОРЧЕСТВЕ АБДУРАХМОНА САЙЁХА
ТАШКЕНТСКОГО: АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ
ПРОИЗВЕДЕНИЯ “ТАНВИР АЛЬ-АХДОК”**

**Сувонкулов Хусан Тоирович, исполняющий обязанности доцента
Гулистанского государственного университета, кандидат
философских наук по педагогике (PhD)**

<https://orcid.org/0009-0007-0613-1705>

xusansuvankulov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdurahmon Sayyoh Toshkandiyning “Tanvir al-ahdoq fi makorim al-axloq” asari tahlili asosida unda bayon etilgan axloqiy g‘oyalar, fazilatlar va inson kamolotini shakllantiruvchi qadriyatlar o‘rganiladi. Asardagi axloqiy fikrlar islomiy ma‘rifat va tasavvuf an‘analari doirasida tasnif qilinib, muallifning axloq nazariyasiga qo‘shgan hissasi yoritiladi. Tadqiqot davomida asarning zamonaviy axloqiy ta‘limotlar bilan uyg‘unligi hamda uning tarbiyaviy va ma‘naviy ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Tanvir ul-ahdoq fi makorim ul-axloq, Odob-axloq, Axloqiy tarbiya, Islomiy qadriyatlar, Ruh va nafs tushunchasi, Quvvati fikriyya, quvvati g‘azabiyya, quvvati shahvoniyya, Fazilatlar: hikmat, shijoat, iffat, adolat, Mahalliy madaniy meros.

Abstract: This article analyzes the work of Abdurahmon Sayyoh Toshkandiy “Tanvir al-ahdoq fi makorim al-axloq”, in which the moral ideas, virtues, and values contributing to the formation of human perfection are explored. The moral views in the work are classified within the context of Islamic philosophy and Sufi traditions, and the author’s contribution to the development of moral theory is revealed. The study will demonstrate the correspondence of the work with modern moral teachings, as well as its educational and spiritual significance.

Keywords: Tanvir ul-Ahdaq fi Makarim ul-Akhlaq, Etiquette and Morality, Moral Education, Islamic Values, Concepts of Spirit and Soul, Intellectual Power (quvvati fikriyya), Power of Anger (quvvati g‘azabiyya), Power of Desire (quvvati shahvoniyya), Virtues: Wisdom, Courage, Chastity, Justice, Local Cultural Heritage.

Аннотация: В данной статье проводится анализ произведения Абдурахмона Сайёха Тошканди “Танвир ал-аҳдоқ фи макорим ал-ахло”, в котором исследуются изложенные в нем нравственные идеи, добродетели и ценности, способствующие формированию человеческого совершенства. Нравственные взгляды в произведении классифицируются в контексте исламской философии и суфийских традиций, а также раскрывается вклад автора в развитие нравственной теории. В ходе исследования будет показано соответствие произведения современным нравственным учениям, а также его воспитательное и духовное значение.

Ключевые слова: *Tanvir ul-ahdoq fi makorim ul-axloq, Этикет и нравственность, Нравственное воспитание, Исламские ценности, Понятия духа и души, Сила разума, Сила гнева, Сила страсти, Добродетели: мудрость, отвага, целомудрие, справедливость, Местное культурное наследие.*

KIRISH. XXI asrni birinchi choragida yashayotgan bo'lsak, qanchalik tahlikali hech qanday tinchlik kafolatlanmagan, dunyo ko'p qutbliga bo'lingan, shiddat bilan o'zgarayotgan ilmfan va texnika inqilobini boshidan kechirayotgan davrda ko'rishimiz mumkin. Yangi bilimlar va ko'nikmalarga ehtiyoj ortib, ta'lim tizimi innovatsion texnologiyalar, onlayn kurslar va dunyo miqyosidagi hamkorlik orqali barqaror rivojlanmoqda. Shu bilan birga, kasbiy rivojlanish uchun yangi imkoniyatlar va manbalar paydo bo'lmoqda, amaliyot va nazariyot o'rtasidagi cheklovlar kamaygan. Bunga masalan, raqamli va sun'iy intellekt asosidagi kasblar ham kirishi mumkin. Shu o'rinda Yurtimizda keng islohotlar avj olgan, imkoniyatlar kengaygan davrni ko'rib har bir insonni albatta shu jarayonlardan unumli foydalanishi hech bir inson inkor etmasa kerak. Boshqacha qilib aytganda **“Uchinchi Renessans” poydevori qurayotgan** suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlatda istiqomat qilmoqdamiz. Hozirgi vaqtda dunyoni xohlagan burchagida nimalar sodir bo'layotgani kuzatish, o'ziga tegishli ma'lumotlarni o'qish tarqatish shunchalik soddalashib ketdi. Lekin bu qulayliklardan foydalanish juda ham ozni tashkil qiladi. Shu ijtimoiy tarmoqlarga o'tgan asrda yashab ijod etgan ko'plab ma'rifatparvarlar haqida ma'lumotlarni ko'rishimiz mumkin, lekin deyarli o'rganilmagan XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yashagan o'zbek ma'rifatparvari, sayyoh, noshir va yozuvchi **Abdurrahmon Muhammad Sodiq Sayyohni Tanvir ul-ahdoq fi makorim ul-axloq asarini misol keltirishimiz mumkin.**

ASOSIY QISM. XX asr boshlari matbuotida “Sayyoh” taxallusi bilan tanilgan Abdurahmon Muhammad Sodiq o'g'li Toshkandiy ma'rifatparvar ziyolilardan biri bo'lib, u XIX asr oxiri XX asr boshlarida noshirlik qilish bilan birga odob axloq, diniy va ma'rifiy sohalariga oid qator kitoblar yozgan. Jumladan, birgina **“Tanvir ul-ahdoq fi makorim ul-axloq”** asarini nomini keltirishimiz mumkin. Bundan tashqari u siyosat, islom, tarix, ma'naviyat sohalarida chop etilgan ko'plab kitoblarga noshirlik qilgan. Shuningdek, uning o'zi ham necha kitoblar yozgani ma'lum. Abdurahmon

Sayyohning o'lka aholisi kitob savodxonligini oshirish, mahalliy va dunyoviy yangiliklardan, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlardan xabardor qilishga qaratilgan faoliyati uning bosh muharrirligida 1915-1917-yillarda Toshkentda nashr qilingan “al-Isloh” jurnali faoliyatida ham ko'rish mumkin. Mazkur jurnal nafaqat Turkiston o'lkasida balki, qo'shni musulmon mamlakatlarida ham mashhur bo'lgan. Jurnalda islom, shariat va fiqhiy masalalar, odob-axloq muammolari, mashhur diniy asarlardan tarjimalar, o'lka hayotiga oid bahsmunozalarlar berib borilgan[2]. Abdurahmon Sayyoh qalamiga mansub asari “Tanvir ul-ahdoq fi-t makorim ul-axloq” asarlari o'rta asrlarda yashab o'tgan islom olamining yirik allomalari ilgari surgan g'oyalar asosida yozilgan bo'lib, odobaxloqqa oiddir. Mazkur asarlarda muallif axloqning mohiyati xususida fikr yuritir ekan avvalo Qur'oni karim, hadisi sharif ishora qiladi.

Umuman olganda, “Tanvir ul-ahdoq fi-makorim ul-axloq” asari nashrida Turkiston o'lkasidagi ta'lim muassasalarida musulmon bolalar ta'lim-tarbiyasida odob-axloq mavzusini sodda va tushunarli qilib yoritish maqsad qilib olinganligini ko'rish mumkin. Zeros, o'sha davr nuqtai nazaridan mahalliy hamda keng yo'l ochilgan rus-tuzem maktablarida o'rta asrlarda yaratilgan odob-axloq haqidagi an'anaviy kitoblar o'quv dasturlaridan chetga chiqarilgan bir paytda, ularda ilgari surilgan g'oyalar hamda islomiy an'analar doirasida, mahalliy ma'rifatparvarlar tomonidan davr talablaridan kelib chiqqan holda qayta ishlangan odob-axloq darsliklariga ehtiyoj katta edi.[2] Abdurahmon Sayyohning “Tanvir ul-ahdoq fi-t makorim ul-axloq” asaridagi fikrlar ahamiyati hali hamon qadrlidir. E'tibor qaratsak

Nafsnı angıash (Marifat un-nafs) haqida:

Inson ikki asosdan tashkil topgan: jism va ruh. Jism ko'z bilan ko'rilar, qo'l bilan sezilar, ruh esa tashqi sezgilar bilan idrok etilmaydi. Ruhni faqat aql va qalb ko'zi orqali angıash mumkin. Insonning fe'l-atvori, amallari va odatlari ruhga bog'liq. Ularning barchasi inson ichki dunyosining oynasidir. Qachonki insonning barcha a'zolari uyg'un va tartibli bo'lmasa, uning tashqi qiyofasi yetuk bo'lmaydi. Xuddi shuningdek, insonning xatti-harakatlari va odatlari uyg'un va barqaror bo'lmasa,

qalbining ham go'zalligi va mukammalligi haqida so'z yuritib bo'lmaydi [1]. Ruh tufayli inson mavjudotlar ichida ulug' maqomga ega. G'arb faylasuflari bu ruhni "nafs" deb atagan bo'lsalar, Islomda uni "ruh" deb ataydilar. Ruh ikki qismga bo'linadi:

Notiqa ruh – abadiy bo'lib, jism halok bo'lsa ham yo'qolmaydi. Inson "men" deb o'zini ifodalashi ham shu ruhi notiqaaning dalilidir.

Hayvoniyl ruh – ovqatdan hosil bo'lib, faqat jism tirik bo'lguncha mavjud bo'ladi. U jism o'lganda barham topadi. Bu holat chiroq va yog' munosabatiga o'xshaydi.

Hayvoniyl ruhga hayvonlar va insonlar sherik. Ammo notiqa ruh faqat insonga xosdir va Allohga ibodat qilish uchun yaratilgandir. Shu sabab ham inson bu ruh orqali gunoh va harom amallar uchun jazolanishi mumkin.

Nafsaning salohiyati salohiyati haqida:

Alloh taolo inson nafsiga uchta asosiy kuch ato qilgan:

Fikr kuchi (quvvati fikriyya),

G'azab kuchi (quvvati g'azabiyya),

Shahvat kuchi (quvvati shahvoniyya).

Fikr kuchi – inson bu kuch orqali yaxshilikni yomonlikdan, haqiqatni botildan ajratadi. Bu kuch "nafsi mutmainna" va "nafsi malakiy" deb ham nomlanadi. Uning qarorgohi – miya.

G'azab kuchi – bu kuch insonni jasurlik va nomusini himoya qilishga undaydi. "Nafsi lavvoma" va "nafsi sab'iy" deb ham ataladi. Uning markazi – qalb.

Shahvat kuchi – bu kuch ichish, ovqatlanish, kiyinish, uxlab dam olish va hayotiy ehtiyojlarni qondirish istagini yuzaga keltiradi.

Har bir kuchda uch holat mavjud:

Iste'lo (haddan oshish), E'tidol (mo'tadillik),

Nuqson (zaiflik).

Misollar:

Fikr kuchi ortiqcha bo'lsa – bemulohazalik, mo'tadil bo'lsa – hikmat, nuqsonli bo'lsa – nodonlik.

G'azab kuchi haddan oshsa – beo'ylik, mo'tadil bo'lsa – shijoat, nuqson bo'lsa – qo'rqqoqlik.

Shahvat kuchi ortiqcha bo'lsa – fojirlik, mo'tadil bo'lsa – iffat, nuqsonli bo'lsa – dangasalik.

Istelo va nuqson – tanqid qilingan holatlar; e'tidol esa maqtalgan. Chunki kuchlarning haddan oshishi nafsni yomonlikka, zaifligi esa insonni sustlikka olib keladi. Alloh esa hech narsani behuda yaratmagan. Shuning uchun quvvatlar mo'tadillikda bo'lishi shart. Rasululloh (s.a.v.) ham: "Ishlarning eng

yaxshisi – o'rtachasi", deganlar. Quvvatlarning mo'tadilligi insonni hikmat, shijoat va iffat egasi qiladi. Bu fazilatlarining jamlanishi esa adolat deb ataladi.

Hikmat – mavjudotlarning haqiqatini bilish,

Shijoat – qo'rquvsiz harakat qilish,

Iffat – nafsni yomon xohishlardan tiyish,

Adolat – barcha ishlarda aql va shariat mezoniga amal qilish.

Tamaddun (Madaniyl hayot). Tamaddun – hunarmandlarning bir joyda jam bo'lishi va shaharning tartib va intizomga kelishidir. "Al-insanu madaniyyun bit-tab'" – inson tabiatan jamiyatda yashashga moyildir.

Insonlar bir joyda jam bo'lib:

Bir-birlariga yordam beradi,

Maqsad va ehtiyojlarini osonlik bilan qondiradi.

Shuning uchun qishloq va shaharlar barpo etildi.

Lekin odamlar tabiat va mazhabda farqli bo'lgani uchun Alloh taolo adolatni ta'minlash uchun payg'ambarlar yubordi va shariat hukmlarini belgiladi. Alloh taolo Qur'onda shunday amr qiladi: "Ey mo'minlar! Allohga, Payg'ambariga va o'zlaringizdan bo'lgan rahbarlarga itoat qiling." (Niso surasi, 59-oyat), Rahbarlarga itoat – din hukmiga xilof bo'lmagan holatda bo'lishi kerak.

XULOSA. Abdurahmon Sayyoh

Toshkandiyning "Tanvir al-ahdoq fi makorim al-axloq" asari bu axloqiy g'oyalarning yangicha tushunilishini taklif etgan va inson kamolotini ta'minlovchi fazilatlarining konseptual tasnifini bergan muhim manba hisoblanadi. Muallif, o'z asarini yaratganida, nafaqat axloqiy fazilatlarining nazariyl asoslarini, balki ularning amaliyl hayotdagi tatbiqini ham ko'rsatgan. Asar, Islomdagi axloqiy qadriyatlarining zamonaviyl yondoshuvlar bilan hamohangligini va uning tarbiyaviyl, ma'naviyl ahamiyatini yanada yoritib beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmon Muhammad Sodiq o'g'li Toshkandiy. Tanvir al-ahdoq fi-makorim al-axloq. – Toshkent: G'ulom Hasan Orifjonov matbaasi, 1913. 76 b. (Abdurakhmon Muhammad Sodiq Tashkandi. "Tanvir al-akhdok fi-makorim al-akhlok". - Tashkent: Gulom Hasan Arifjonov's Publisher, 1913. 76 p.)
2. Asatulloev, A. (2020). In the twentieth century, turkestan national media outreach ideas published by abdurakhmon sayyoh tashkendy, entitled "rule of law". International journal of advanced science and technology, 29(5), 1781-1784.